

и целе-мотивационного компонентов профессионального мышления будущих специалистов в сфере психологии.

This articles contains result of reaserch over the structure of profesional thinking of students of pshycology. The author focused on diagnosis and determination of dynamic of cognitive, function-operational and purpose-motivated thinking in pshycology.

Статтю подано до друку 14.11.2013.

© 2013 р.

О. В. Лобода (м. Мелітополь)

ВИЗНАЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ МОДЕЛІ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА

Постановка проблеми. Суттєві зміни соціально-економічного устрою української держави, що передбачають збільшення інформаційно-комунікаційного потоку та впровадження інноваційних технологій в суспільстві, як у дзеркалі відбилися та відповідним чином вплинули на систему професійної освіти. Стало очевидним, що для успішної професійної діяльності майбутніх фахівців здобути вищу освіту є недостатнім. Процеси реформування й модернізації освітньої політики України окреслили оновлену систему координат з чітко вираженими орієнтирами на розвиток та формування молодого людини, здатної гнучко адаптуватися до змінних умов життя, оперативно й мобільно діяти, генерувати нові ідеї, самостійно приймати конструктивні й компетентні рішення в різних видах життєдіяльності та повно використовувати власні творчі ресурси.

Актуальними залишаються здобутки російських та вітчизняних вчених щодо впливу, в основному, інтелектуальних здібностей на успішність професійного навчання [3], [4], [9]. На фоні цього креативності як творчій здібності тривалий час не відводилася провідна роль - вона залишалася лише теоретичним предиктом ефективності навчального процесу [26]. На сьогодні креативність займає значне місце у структурі професійної діяльності особистості, зокрема, майбутнього практичного психолога. Так, у межах акмеологічного підходу (К. О. Абульханова, О.О.Бодальов, А. О. Деркач, А. С. Гусєва та ін.), детермінантою професійної компетентності практичного психолога є наявність ціннісних інваріантів як стрижневих складових професійної компетентності особистості, що дозволяють розкривати внутрішні потенційні резерви, визначати напрямки інноваційно-творчої діяльності та виконувати діяльнісні функції на високому професійному рівні [20, с. 26]. Визначаючи та характеризуючи професійну компетентність як інтегративну якість професійної діяльності практичного психолога, Н. І. Пов'якель досліджує це питання в контексті проблематики психології творчості та творчого мислення [18, с. 167]. В наукових наробках О. М. Ігнатович викристалізовується ідея про важливість творчої самодіяльності як провідної умови професійної підготовки психологів [7].

Але в ракурсі сучасних наукових здобутків дуже часто поза увагою залишається питання ґрунтового аналізу психологічної структури творчого потенціалу майбутніх практичних психологів, що і зумовило вибір теми нашого дослідження. Виходячи з цього, головним завданням роботи стало вивчення основних конструктів творчого потенціалу в майбутнього практичного психолога з урахуванням специфіки його професійної діяльності.

З огляду на те, що зміст поняття «творчий потенціал», його обсяг і структура розкриті недостатньо, характеризуються неоднозначністю тлумачень, а інколи й суцільним протиріччям, необхідна розробка його теоретико-концептуальної платформи. Велике значення в нашій роботі відіграли дослідження науковців щодо психологічної наповненості терміну та окреслення його структурних базисів.

Інтегративність досліджень творчого потенціалу особистості простежується у представників багатофакторного підходу в зарубіжній психології (Т. Любарт, Т. Тардиф, Р. Стернберг, Х. Грубер). Так, на думку Т. Любарта, творчий потенціал людини цілісний конструкт охоплює шість типів ресурсів - аспекти інтелекту, знань, когнітивних стилів, особистості, мотивації та оточуючого середовища (джерело соціальних оцінок креативності), які забезпечують фізичну, соціальну стимуляцію та допомагають породжувати й розробляти нові ідеї [19, с. 24].

Детермінантою виявлення та розвитку творчого потенціалу особистості, за позицією науковців Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України (А. О. Зубалій, Н. І. Литвинової, Т. М. Третяк), виступає творча активність, що проявляється в трьох категоріальних формах: а) в особистості (як творчий потенціал через процес інтеріоризації); б) в соціумі (як творчий процес діяльності у вигляді екстеріоризації з метою створення і розповсюдження творчого досвіду); в) в особистісній інтеріоризації (як творче особистісне новоутворення, набуваючи на основі накопиченого творчого та інтелектуального досвіду нової форми особистісного саморозвитку) [11], [24].

Автор найбільш цілісної концепції творчого потенціалу в межах сучасної психології В. О. Моляко, орієнтуючись на актуальні дослідження здібностей та обдарованості людини, розробив загальну структуру творчого потенціалу особистості: задатки, нахили; інтереси, їх спрямованість; допитливість, потяг до створення нового; швидкість у засвоєнні нової інформації, прояви загального інтелекту; творча спрямованість особистості; інтуїтивізм; здібності до реалізації власних стратегій і тактик тощо [13, с. 8].

Зміст поняття «творчий потенціал» М. О. Резнік ототожнив з «інтелектуальним потенціалом особистості», оскільки творчість, на його думку, являє собою процес виробництва інтелектуальних ресурсів, а результат професійної творчості багато в чому зосереджений в інтелектуальних продуктах [21].

Потужна теоретична основа в дослідженні структури творчого потенціалу особистості виявлена в наробках І. Т. Кучерявого та О. І. Клепікова. Вчені визначили творчий потенціал як інтегративну властивість - результат природної й соціальної активності, зовнішнім виявом якої виступає доцільна діяльність [8, с. 39].

Подібна точка зору простежується в О. П. Рудницької, яка потенціал презентувала як діалектичну єдність біологічного й соціального в людині. Науковець проінтерпретувала потенціал людини за допомогою основних особистісних якостей, а саме, комунікативності, емпатії, креативності, рефлексії, що допомагають розкривати багатство людських почуттів, створюючи можливості для самоаналізу, самопрояву, самотворення [22, с. 105].

Про пріоритет соціального аспекту в розвитку творчого потенціалу особистості вказував С. В. Олійник. На його думку, внаслідок дії рефлексивних та інтегративних функцій самосвідомості потенціал особистості виступає результатом процесу її соціопсихічного становлення і забезпечує можливості для саморозвитку [16].

Тож, смислове навантаження терміну «творчий потенціал особистості» досить широке та неоднозначне. Спроби звести до загального займенника існуючі в психології визначення дозволили

нам презентувати творчий потенціал особистості як інтегративну, динамічну особистісно-соціальну властивість, яку можна охарактеризувати як невичерпний ресурс творчих можливостей, здатність конкретної людини до пошуково-перетворювальної та пізнавальної діяльності.

В межах професійної підготовки молодого фахівця – практичного психолога, розвиток його творчого потенціалу закономірно мусить «розкладатись» на відповідні вектори. Так, у загальній теорії творчості В. О. Моляко основна увага зосереджена навколо питання органічного «вплетіння» підготовки до творчої діяльності в процесі навчання в повсякденне професійне життя. На думку науковця, творчість повинна стати нормою професійної діяльності та нормою підготовки до неї, тобто в кінцевому підсумку кожен фахівець має бути творчою особистістю [13, с. 8-9].

Вивчаючи особливості креативного особистісно-професійного розвитку майбутніх фахівців, російський дослідник В. І. Андрєєв презентував його лінійну модель у вигляді шести стадій розвитку: 1) вибіркової мотиваційно-творчої спрямованості; 2) інтелектуально-творчої активності особистості; 3) активного творчого оволодіння практикою професійної діяльності; 4) перших значних творчих досягнень особистості; 5) формування індивідуального творчого стилю діяльності й майстерності; 6) розквіту таланту [1, с. 58].

Схожість наукових поглядів у визначенні творчого рубежу професійної діяльності практичних психологів спостерігається в наробках І. П. Манохи, Г. А. Ковальчука, В. І. Носкова, Е. М. Левченка та ін. Так, І. П. Маноха особливого значення в процесі оволодіння професійною діяльністю надавала «реалізуючому» рівню, що характеризується досягненням найбільшої продуктивності за рахунок здійснення перетворюючих дій на предмет професійної діяльності [12, с. 94-95]. Г. А. Ковальчук творчий рівень професіоналізму презентував як найвищий, що передбачає використання стратегії перетворення власного предмету як засобу формування особистості, застосування особистісно-орієнтованого підходу [10]. Диференційований підхід щодо визначення етапів професійного становлення практичного психолога запропонував В. І. Носков. На його думку, професійна підготовка спеціалістів-психологів повинна орієнтуватися на поетапне оволодіння професійно-значущими якостями з урахуванням поступового ускладнення психологічної інформації, зростання можливостей її творчого самоосмислення і подальшого використання у практичній діяльності [15]. В. І. Носков у співробітництві з Е. М. Левченком розробили загальну систему підготовки студентів до пізнавальної творчості та професійно-творчої діяльності: а) діагностика готовності до творчого пізнання - вивчення особистісного потенціалу майбутніх фахівців (рівні фізичного розвитку, стан здоров'я; загальні та спеціальні знання, вміння, навички та способи творчої діяльності; рівні свідомості та ставлення до світу, до себе як суб'єкта професійно-творчої діяльності); б) формування творчої самостійності; в) наукова та професійна творчість, учбово-пізнавальна діяльність, позаучбова діяльність. Дослідниками було доведено, що реалізація вище означених домінант сприяє формуванню творчої самостійності у психологів [15].

Дещо відмінною є система підготовки практикуючого психолога в наукових поглядах вітчизняних дослідників В. Г. Панка, Т. М. Титаренко, Н. В. Чепелевої, В. В. Рибалки та ін. З огляду на те, що існуюча традиційна система навчання не забезпечує повною мірою формування професіонала-психолога, науковцями була розроблена трьохрівнева модель професійної підготовки майбутнього фахівця: а) світоглядний рівень - формування професійної свідомості майбутніх спеціалістів; б) професійний рівень - оволодіння необхідною системою знань, технологією практичної діяльності майбутнього психолога, формування його психологічної культури; в) особистісний рівень - формування у студента професійно-значущих якостей, гуманістичної спрямованості, «діалогічності» як центрального її компонента, здатності до

професійної ідентифікації. Науковці серед професійно-значущих рис визначальну роль відводять саме креативності як детермінанті, що обумовлює успішне здійснення професійної діяльності психолога [17], [25].

Відстежуючи еволюцію професійного зростання студентів, О. С. Падалка, О. Г. Мороз, В. І. Юрченко виявили закономірну послідовність змін у мисленні майбутніх фахівців: початковий дуалізм - терпимість щодо множинності суперечливих поглядів (концептуальний релятивізм) - самостійно обрана позиція й відповідальність [14].

Актуальною на сьогоднішній день є чотирьохрівнева модель творчого потенціалу, що презентована в межах особистісно-орієнтованої парадигми освіти. Вчені дотримуються провідної ідеї, що особистісні якості людини найяскравіше виявляються в творчості, яка забезпечує особистості гармонійний розвиток в умовах існуючої системи освіти та її сутнісну й цілісну самореалізацію [5], [23]. Науковці виділили чотири основні творчі підсистеми особистості: 1) спрямованість (адекватна самооцінка, бажання пізнавати себе, творчий інтерес, допитливість, потяг до пошуку нових фактів, мотивація досягнення; 2) характерологічні особливості (готовність до ризику, самостійність, ініціативність, впевненість); 3) індивідуальні особливості психічних процесів (пошуково-перетворювальний стиль мислення, дивергентність мислення, асоціативність пам'яті та ін.); 4) творчі уміння (проблемне бачення, здатність до висування гіпотез, оригінальних ідей; здатність до дослідницької діяльності, розвинуте уявлення; здатність до міжособистісного спілкування та ін.) [23, с. 240].

Диференціація сучасних наукових досліджень з проблеми розвитку творчих можливостей юнаків та дівчат, особливостей творчого професійного становлення майбутніх практичних психологів дозволила нам сформулювати власну точку зору щодо визначення конструктів творчого потенціалу психологів та презентувати його психологічну модель (Рис. 1).

Виходячи з особистісно-орієнтованої парадигми професійної освіти, об'єднуючим центром у дослідженні особливостей розвитку та реалізації творчого потенціалу вбачаємо *особистість майбутнього практичного психолога*, яка виступає як розвинена індивідуальність, суб'єкт свого індивідуального та подальшого професійного життя [23], [2]. Слід зауважити, що особистість розкривається через свої творчі прояви, адже вона володіє певними можливостями (потенціями), що становлять її здатність до творчості. У найбільш узагальненому вигляді структуру творчого потенціалу складають: психологічна готовність до творчої діяльності, що виступає передумовою здійснення творчої професійної діяльності майбутнього практичного психолога - наявність природних задатків, потенційних можливостей особистості як підґрунтя для прояву творчої індивідуальності, інтелектуально-творчої ініціативи тощо.

Потреба у відшуканні нових фактів, задоволення інформаційного «голоду», актуалізація професійно-значущих якостей як активних елементів психологічного ресурсу майбутніх психологів у процесі професійної діяльності забезпечується за допомогою пошуково-перетворювальної та пізнавальної активності, що виступають джерелом загальної активності, рушійною силою особистості та визначають напрями та способи здійснення навчально-дослідницької діяльності. За нашим розумінням, творча активність виступає внутрішнім генератором творчої діяльності, що сприяє повноцінній реалізації особистісного резерву в усіх сферах життєдіяльності людини.

Зауважимо, що прояв творчих здібностей особистості неможливий, якщо відсутнє творче середовище. Можна мати всі необхідні внутрішні ресурси для творчого мислення, здійснення творчої діяльності, проте без підтримки оточуючого середовища потенційні творчі здібності особистості не будуть виявлені та розвинуті. Людина проявляє свою індивідуальність у процесі

міжособистісного спілкування (соціальної активності), тому креативність певною мірою є презентацією своєї індивідуальності іншому. Для більш успішної та результативної взаємодії майбутнього психолога з оточуючим світом у різних сферах її прояву слід мати «внутрішній інструмент» відповідної досконалості для розв'язування творчих завдань, а саме: інформаційний потенціал людини (обізнаність щодо вирішення актуальної проблеми, створення творчого задуму), розвинену творчу уяву й конструктивне мислення, психологічну готовність до здійснення самостійних пошукових дій, здатність до застосування нетипових тактик поведінки в дослідженні складних явищ, які виступають джерелом творчих надбань особистості.

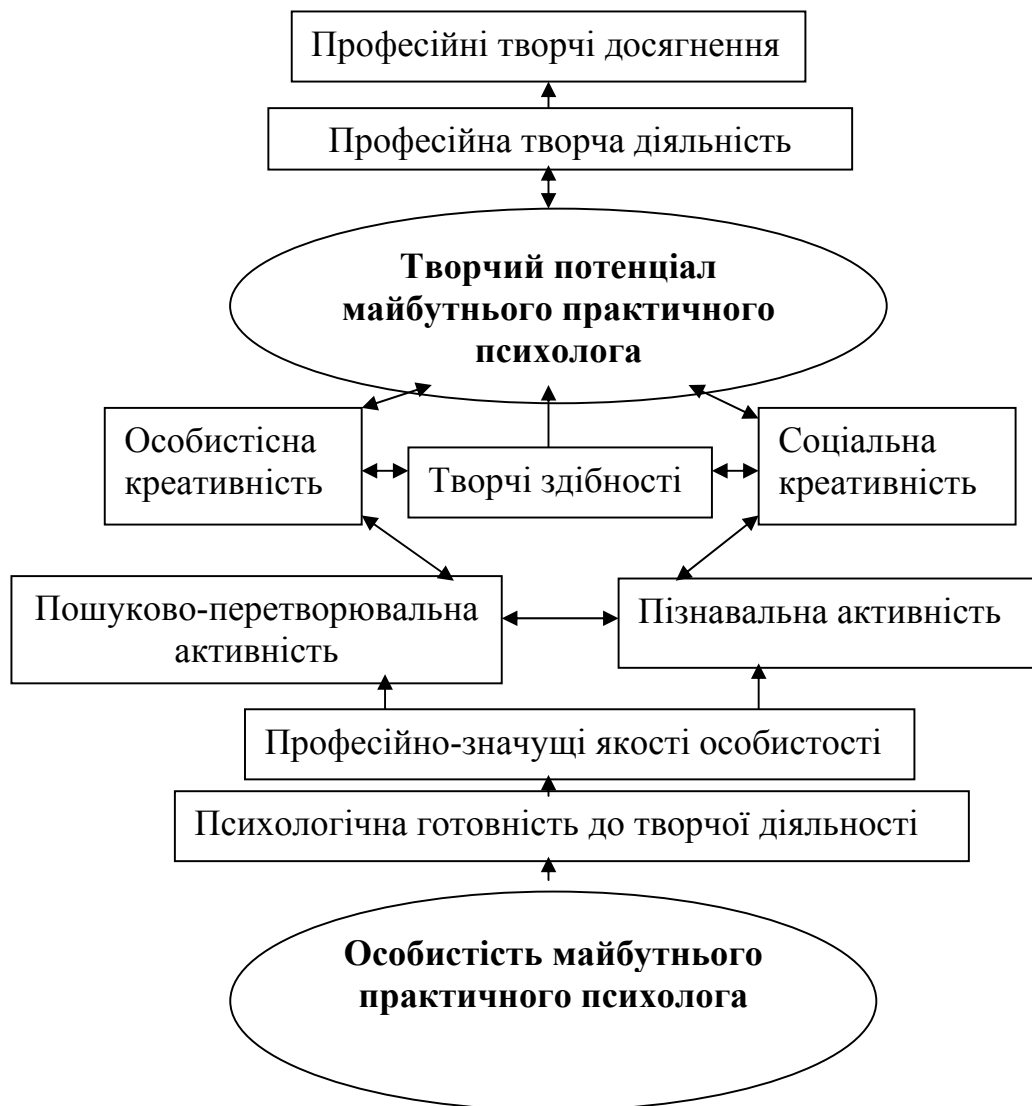

Рис. 1. Психологічна модель творчого потенціалу особистості майбутнього практичного психолога

Висновки. На нашу думку, спектр обраних параметрів досить адекватно відображає психологічну структуру творчого потенціалу особистості майбутнього фахівця (Рис. 1). Відповідно

до презентованої психологічної моделі, *творчий потенціал майбутнього практичного психолога* може бути презентований як невичерпний ресурс творчих здібностей особистості, можливість прояву власної індивідуальності, неповторності, здатність до інтелектуально-творчої ініціативної соціально-комунікативної активності та цілеспрямованої творчої діяльності, що актуалізують самореалізацію та професійний саморозвиток майбутнього психолога. Тож, досягаючи узгодженості, збалансованості, необхідної розвинутої всіх складових вищезазначеного феномена, актуалізується інформаційний потенціал людини, долаються наявні труднощі в оперуванні внутрішніми ресурсами, нейтралізуються перешкоди міжособистісної взаємодії, творчого саморозкриття на шляху до здобуття перших професійних творчих досягнень.

Звідси випливає, що креативність має стати невід'ємною ланкою процесу фахової підготовки майбутнього практичного психолога, що впливає на успішність професійної діяльності та сприяє творчому розвитку в напрямку до вершин професіоналізму. В цілому, ми вбачаємо в творчій професійній діяльності «двигун» всебічного гармонійного особистісно-професійного розвитку майбутнього практичного психолога, який допомагає відчувати власну значущість, неповторність, унікальність, і бути корисною суспільству.

Здійснене наукове дослідження базисних конструктів творчого потенціалу особистості майбутнього практичного психолога не вичерпує всіх аспектів вивчення специфіки розвитку зазначеного соціально-особистісного утворення. Перспективними, на нашу думку, є виявлення особливостей розвитку творчого потенціалу з урахуванням гендерних відмінностей у процесі професійної підготовки та розробка методики, орієнтованої на інтегроване креативне формування особистості фахівця з практичної психології.

Література

1. Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности: основы педагогики творчества / В. И. Андреева. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1988. – 236 с.
2. Богоявленская Д. Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества / Д.Б. Богоявленская. – Ростов-на-Дону : Изд-во Ростовского ун-та, 1983. – 173 с.
3. Глуховская Е. А. Развитие творческого потенциала старшего школьника в учебной деятельности : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Глуховская Елена Александровна. – Оренбург. – 231 с.
4. Джиджян Р. З. Процесс научного поиска: структура, этапы и средства / Р. З. Джиджян // Вопросы философии. – 1986. – № 1. – С. 88.
5. Жизнь как творчество: социально-психологический анализ / [В. И. Шинкарук, Л. В. Сохань, Н. А. Шульга и др.]; отв. ред. Л. В. Сохань, В. А. Тихонович. - К. : Наук. думка, 1985. – 302 с.
6. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / за ред. О. Моляко, О. Л. Музики. – Житомир : Вид-во ПП Рута, 2007. – 320 с.
7. Ігнатович О. М. Психологічні особливості творчої самодіяльності особистості як умови професійної підготовки майбутніх психологів : дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Ігнатович Олена Михайлівна. – К., 2004. – 182 с.
8. Клепиков О. І. Творчі резерви особи (курс практичної філософії) / О. І. Клепиков, І. Т. Кучерявий. – К. : Вища школа, 1995. – 163 с.
9. Коваленко А. Б. Психологія розуміння учнями творчих задач /А. Б. Коваленко. – К. : Либідь, 1994. – 116 с.

10. *Крыжко В. В.* Психологія в практиці менеджера освіти / В. В. Крыжко, Е. М. Павлютенков. – СПб. : КАРО, 2001. – 304 с.
11. *Литвинова Н. І.* До питання про розвиток творчої активності підлітків / Н. І. Литвинова, Т. М. Третяк, А. О. Зубалій // Психологія суб'єктивної активності особистості : матеріали міжнар. наук. конф. [«Підростаюча особистість як суб'єкт психічної активності, саморозвитку, творчості»]. – К., 1993. – С. 159.
12. *Маноха І. П.* Человек и потенциал его бытия / И. П. Маноха. – К.: Стимул, 1995. – 256 с.
13. *Моляко В. О.* Психологічна теорія творчості / В. О. Моляко // Обдарована дитина. – 2004. – № 6. – С. 2-9.
14. *Мороз О. Г.* Педагогіка і психологія вищої школи / О. Г. Мороз, О. С. Падалка, В. І. Юрченко; за ред. О. Г. Мороза. – К. : НПУ, 2003. – 268 с.
15. *Носков В. І.* Технологія формування творчої самостійності особистості студента / В. І. Носков, Е. М. Левченко // Практична психологія та соціальна робота. – 2009. – № 9. – 8-19.
16. *Олійник С. В.* Теоретичні засади формування творчого потенціалу майбутнього вчителя / С. В. Олійник // Наукові записки. – Ніжин : Ніжинський ДПУ, 1998. – С. 40-42. – (Серія: Психолого-педагогічні науки).
17. *Панок В. Г.* Концептуальні підходи до формування особистості практичного психолога / В. Г. Панок // Практична психологія та соціальна робота. – 1998. - № 4. – С. 5; №5. – С. 4.
18. *Пов'якель Н. І.* Саморегуляція професійного мислення в системі фахової підготовки практичного психолога: дис... доктора психол. наук: 19.00.07 / Пов'якель Надія Іванівна. – К., 2004. – 499 с.
19. *Психологія креативності* / Т. Любарт, К. Муширу, С. Торджман, Ф. Зенасни; [пер. с фр. Д. В. Люсин]. – М. : «Когито-Центр», 2009. – 215 с. -(Университетское психологическое образование).
20. *Робоча книга практичного психолога : посібник для спеціалістів, працюючих з персоналом* / [А. А. Бодалева, А. А. Деркача, Л. Г. Лаптева і др.]. – М. : Изд-во ин-та психотерапии, 2001. – 640 с.
21. *Резнік М. А.* Культура творчого саморозвитку особистості: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / М. А. Резнік, В. П. Козинець. – Д. : Національна металургійна академія України [та ін.], 2002. – 104 с. – (Серія: «Системні технології»).
22. *Рудницька О. П.* Вплив музичного сприйняття на розвиток професійно значущих якостей майбутнього вчителя / О. П. Рудницька // Педагогіка і психологія. – 1994. – № 4. – С. 98-106.
23. *Сисоєва С. О.* Педагогічні технології у неперервній професійній освіті : монографія / С. О. Сисоєва, А. М. Алексюк, П. М. Воловик та ін. – К. : ВІПОЛ, 2001. – 502 с. – (НПО : Неперервна професійна освіта).
24. *Третяк Т. М.* Вплив негативних чинників на реалізацію і розвиток творчого потенціалу особистості / Т. М. Третяк // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. - № 10. – С. 69-72.
25. *Чепелева Н. В.* Формування професійної культури майбутнього практичного психолога / Н. В. Чепелева // Методи підготовки фахівців до професійного спілкування. – Кн.1. – Черкаси, 1997. – С. 34-42.

26. Яковлев В. А. Диалектика творческого процесса в науке / В. А. Яковлев. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1989. – 128 с.

В статье проанализированы современные подходы к трактовке понятия «творческий потенциал личности», обозначены его структурные базисы; обосновано понятие «творческий потенциал личности» сквозь призму профессиональной деятельности практических психологов. Презентована психологическая модель творческого потенциала личности будущего практического психолога, структурные составляющие и психологическая наполненность которой отображают специфику его профессиональной деятельности в русле личностно-ориентированного подхода. Отмечена необходимость согласованности, сбалансированности и интегрированности развития всех конструктов творческого потенциала практических психологов с целью оптимизации их личностно-профессионального роста.

The analysis of the up-to-date scientific approaches to the term «creative potential», its architectonics is presented in this article. The research touches upon the problem of the future practical psychologists' creative potential development. Taking into account the specific features of the future practical psychologists' professional in the system of personality-oriented education the psychological model of the creative potential is worked out. All the structural components of the practical psychologists' creative potential should be directed to the integral development with the aim to ensure future specialists' personal and professional growth.

Статтю подано до друку 13.11.2013.

© 2013 р.

І. В. Цимбал (м. Київ)

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ РОЗУМІННЯ ІНШОМОВНИХ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ

Постановка проблеми. В умовах активізації міжнародного співробітництва з зарубіжними вищими навчальними закладами надзвичайно важливим стає вивчення іноземних мов. Одним з найефективніших методів професійного самовдосконалення є безумовно читання іншомовних наукових текстів, як джерела фахової лексики та безцінного досвіду фахівців різних країн світу.

Проте, протягом читання іншомовних текстів з фахів студентів виникає ряд труднощів, пов'язаних не лише із специфічною структурою та лексичними особливостями, які притаманні науковим текстам, але й з індивідуальними психологічними особливостями студентів. Отже, перед нами постає завдання упорядкувати та проаналізувати об'єктивні та суб'єктивні чинники, що впливають на розуміння іншомовних наукових текстів.

Мета статті – виділити та проаналізувати психологічні чинники розуміння та когнітивні утруднення протягом читання іншомовних наукових текстів майбутніми фахівцями.

Результати теоретичного аналізу проблеми. Проблему читання широко досліджували такі російські та вітчизняні науковці як А.А. Брудний, Л.П. Доблаєв, Т.М. Дрідзе, Н.І. Жинкін, І.О. Зимня, І.В. Карпов, З.І. Кличнікова, О.П. Корніяка, О.О. Леонтєв, Н.В. Чепелева, Л.І. Романовська [3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 13, 17, 18]. Психології розуміння наукового тексту присвятили свої роботи В.Г. Андросюк, С.І. Бондар, Т.В. Кравчина, Н.А. Буре, М.В. Бистрих, Х. Отеро, Х. Леона, А. Грассера